

ГРАБОВИЙ О. А.,
аспірант кафедри
цивільного права і процесу
(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 347.191.4

ПОНЯТТЯ ДОГОВОРУ КОМЕРЦІЙНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА

У статті досліджуються основні підходи до розуміння поняття договору комерційного представництва. На основі комплексного аналізу теоретичних положень та нормативно-правових актів автор дійшов висновку, що договір комерційного представництва необхідно розглядати як зобов'язальне правовідношення, в якому одна сторона здійснює від імені та коштом іншої сторони юридичні та пов'язані із цим фактичні дії, а друга сторона зобов'язана сплатити за надані послуги.

Ключові слова: договір, комерційне представництво, зобов'язальні правовідносини, зміст, суб'єкт, об'єкт, істотні умови договору.

В статье исследуются основные подходы к пониманию понятия договора коммерческого представительства. На основе комплексного анализа теоретических положений и нормативно-правовых актов автор пришел к выводу, что договор коммерческого представительства необходимо рассматривать как обязательственное правоотношение, в котором одна сторона осуществляет от имени и за счет другой стороны юридические и связанные с этим фактические действия, а вторая сторона обязана оплатить оказанные услуги.

Ключевые слова: договор, коммерческое представительство, обязательственные правоотношения, содержание, субъект, объект, существенные условия договора.

The article examines the main approaches to understanding the concept of a contract of commercial representation. On the basis of a comprehensive analysis of theoretical provisions and regulations, the author concluded that essentially the contract of commercial representation should be considered as a obligations legal relationship in which one party exercises legal and related legal actions on behalf and at the expense of the other party and the other party is obliged to pay for the rendered services.

Key words: agreement, commercial representation, obligations legal relationship, structure, subject, object, essential terms of contract.

Вступ. У період стрімкого розвитку ринкових відносин усе більшого значення набувають договірні правовідносини. Як відомо, необхідність у наданні правової допомоги є наслідком певних обставин, які, у свою чергу, поділяються на правові та фактичні. До правових підстав належать ті обставини, які не дозволяють суб'єктам особисто брати участь у правовідносинах (наприклад, малолітні, недієздатні, відсутність у суб'єкта необхідних свідоцтв, ліцензій тощо) До фактичних обставин відносять такі, які не передбачені в нормах чинного законодавства, проте з тих чи інших причин перешкоджають суб'єкту набувати права і здійснювати обов'язки (юридична необізнаність, відрядження, лікарняний).

Якість правового регулювання відносин, які виникають у результаті здійснення комерційного представництва, може безпосередньо впливати на ефективність економічних процесів у сфері майнового обороту, зокрема в страхуванні, корпоративному управлінні, торговому мореплавстві, інтелектуальній власності й ін.

Значний внесок у розвиток комерційного представництва й особливостей його правового регулювання зроблений такими дослідниками, як: В.К. Андрєєв, Е.В. Бабкіна, І.А. Бірюков, І.Я. Верес, І.О. Гелецька, Ю.О. Заїка, І.Ю. Доманова, О.В. Дзера, І.О. Дзера, А.І. Дрішлюк, Г.З. Лазько, О.Л. Невзгодіна, Н.О. Нерсесов, О.В. Розсильна, А.В. Сергієва-Левітан, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов, Л.І. Шаповал, В.В. Цюра, М.М. Ясинок та інші.

Проте питання договору комерційного представництва досі не було предметом спеціального правового дослідження. Воно дотепер не має законодавчого вирішення, у зв'язку із чим у правозастосовчій практиці постійно виникають труднощі. Зокрема, залишаються недослідженими і потребують висвітлення поняття договору комерційного представництва.

Постановка завдання. Мета статті полягає у формуванні науково обґрунтованих теоретичних положень, які в сукупності сприятимуть формуванню дефініції договору комерційного представництва.

Результати дослідження. Правовідносини, що регулюють представництво, виникають лише за наявності певних юридичних фактів (складу). Варто погодитися з думкою В.А. Андронові, яка зазначає, що з юридичного факту починається життя правової норми, з його допомогою перевіряється її реальність і дійсність [1, с. 191]. Щодо цього І.О. Гелецька влучно зауважила, що юридичними фактами є вчинки людей, з якими норма права пов'язує виникнення прав та обов'язків, тобто настання певних наслідків [2, с. 39].

Відповідно до ч. 1 ст. 11 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, цивільні права й обов'язки спричиняються діями осіб, які передбачені актами цивільного законодавства, а також тими діями, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права й обов'язки. Вищезазначена норма має універсальне значення, адже вона наводить перелік підстав для виникнення правовідносин й для інших галузей права (сімейне, трудове, право соціального забезпечення, адміністративне, міжнародне тощо).

Серед підстав для виникнення цивільних прав і обов'язків законодавець виокремлює такі: договори й інші правочини; створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; інші юридичні факти (п. 1 ч. 2 ст. 11 ЦК України).

Аналогічне правило законодавець застосовує й щодо підстав виникнення зобов'язальних правовідносин. Зокрема, у ч. 2 ст. 509 ЦК України передбачено, що зобов'язання виникають на підставах, передбачених ст. 11 ЦК України.

Що ж стосується комерційного представництва, то в ч. 3 ст. 243 ЦК України законодавцем чітко зазначено, що повноваження комерційного представника виникають на підставі письмового договору, який укладається між ним і підприємцями під час укладання ними договорів у сфері підприємницької діяльності. З вищезазначеного випливає, що комерційне представництво є одним із різновидів добровільного представництва, виникнення якого безпосередньо пов'язане з укладенням письмового договору чи видачі довіреності.

Якщо розглядати договір як підставу для виникнення комерційного представництва, то варто згадати, що залежно від сфери застосування поняття «договір» набуває різних значень:

1) у приватно-правовому (індивідуально-правовому) розумінні договір розглядається як: а) підстава для виникнення прав та обов'язків сторін; різновид юридичних фактів; б) правочин – дія спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків; в) правовідношення, що виникає з договору-правочину; документ, в якому фіксується воля сторін, погоджені ними умови [3, с. 11; 4, с. 149];

2) у публічно-правовому значенні – як формальне джерело права, тобто як один зі способів формування права, за допомогою яких правила стають складовою частиною позитивного права [5, с. 16];

3) у філософсько-правовому – як універсальний, природний регулятор суспільних відносин [6, с. 204–206].

З огляду на той факт, що підставою для виникнення зобов'язань із надання послуг комерційним представником є укладення цивільно-правового договору, варто згадати й про ч. 1 ст. 626 ЦК України, в якій законодавець розглядає договір як домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Тобто в результаті укладення цивільно-правового договору встановлюються, змінюються або припиняються правовідносини.

У ч. 1 ст. 509 ЦК України законодавцем сформовано поняття «зобов'язання» як «правовідносини».

Правовідношення як елемент механізму правого регулювання є головним засобом, за допомогою якого норма права втілюється в життя, тобто засобом трансформації загальної моделі поведінки в площину конкретних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [7, с. 26–27].

Варто погодитися з позицією В.А. Васильєвої, яка зауважила, що запропоноване законодавцем визначення договору призводить до змішування понять «зобов'язання» та «договір». На думку дослідника, договір необхідно розглядати як підставу для виникнення правовідношення, з огляду на те, що таке визначення найбільш відповідає нормам чинного законодавства [8, с. 206]. Ми підтримуємо позицію науковця, адже зобов'язані правовідносини щодо встановлення, зміни чи припинення цивільних прав та обов'язків виникають лише після укладення договору. Тобто сам договір і є правовідношенням.

У зобов'язальних правовідносинах може виникати переміщення не лише майна в речовій формі, а й інших результатів праці, яким також притаманний майнових характер [9, с. 4]. Зокрема, укладення комерційним представником від імені підприємства договорів у сфері підприємницької діяльності є підставою для виникнення в довірителя перед третіми особами прав та обов'язків. Здебільшого ці права й обов'язки як результат діяльності, здійсненої комерційним представником, не спрямовані на передачу підприємству майна, а лише породжують для нього виникнення майнових прав та обов'язків.

У зв'язку з тим, що досліджувані зобов'язальні правовідношення опосередковують процес переміщення майнових прав, які можуть бути передані лише довірителю, а не будь-яким третім особам, вони завжди встановлюються з конкретним суб'єктом і мають відносний характер. Тобто зобов'язальні правовідношення договору комерційного представництва відрізняються від цивільних абсолютних майнових правовідносин. Зокрема, від правовідносин власності досліджувані правовідносини відрізняються лише за суб'єктним складом та не мають жодного стосунку до особливостей змісту й об'єкта досліджуваних правовідносин.

Зважаючи на те, що зобов'язанням є правовідношення, його складниками є суб'єкт, об'єкт та зміст [10, с. 9–12].

Особливий суб'єктний склад. Зі змісту ч. 1 ст. 243 ЦК України випливає, що сторонами договору комерційного представництва є комерційний представник та підприємці. Враховуючи положення ч. 3 ст. 625 ЦК України, можна припустити, що договір комерційного представництва належить до двосторонніх цивільних договорів.

Вважаємо за необхідне більш детально зупинитися на аналізі правового статусу комерційного представника як специфічного суб'єкта представництва.

У чинному законодавстві не визначено, які саме суб'єкти можуть здійснювати комерційне представництво. Можна припустити, що комерційними представниками можуть бути: юридичні особи, державні, комунальні й інші підприємства, громадяни України, іноземці, особи без громадянства. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок», професійна діяльність із торгівлі цінними паперами на фондовому ринку провадиться торговцями цінними паперами, які створюються у формі господарського товариства.

Досліджуючи суб'єктний склад договору комерційного представництва вважаємо за необхідне більш детально зупинитися на вимогах, яким, на думку законодавця, має від-

повідати комерційний представник, а саме: постійність, самостійність та професійність у виконанні функцій представника підприємців під час укладання ними договорів у сфері підприємницької діяльності [11, с. 83].

На наш погляд, позиція законодавця з даного питання є дещо сумнівною, адже правовідносини, в які вступає представник від імені підприємців, як власне й договірне представництво, можуть бути не лише постійними, а й періодичними чи взагалі одноразовими. Постійність не варто розглядати як ключову кваліфікуючу ознаку комерційного представника.

Самостійність теж не в усіх правовідносинах розглядається як кваліфікуюча ознака комерційного представника. Дійсно, із зовнішньої сторони правовідношення, комерційний представник самостійно укладає із третіми особами договори від імені та коштом довірителя. Проте не варто забувати, що на наявність цієї ознаки впливає низка чинників із внутрішньої сторони правовідношення. У договорі комерційного представництва сторонами можуть бути погоджені підстави (умови), у результаті яких комерційний представник зобов'язаний отримати в довірителя додатковий дозвіл на вчинення тих чи інших правочинів. У свою чергу, відсутність такого погодження розглядатиметься як вчинення правочину з перевищенням чи взагалі відсутністю повноважень на нього. Зазвичай такі обмеження стосуються предмета та ціни договору. Такі обмеження в наданих повноваженнях можна простежити на прикладі обмеження прав директора на укладення правочинів, які передбачаються в установчих документах юридичної особи.

Що ж до професійного досвіду комерційного представника як кваліфікуючої ознаки, то дана ознака впливає зі змісту ч. 1 ст. 243 ЦК України. Дії представника, спрямовані на виконання своїх обов'язків за відповідним договором, практично завжди пов'язані із професійними знаннями та засновані на досвіді фінансового і комерційного характеру, а отже, мають комерційну цінність [12, с. 101].

Специфіка договорів у сфері підприємницької діяльності, які укладає комерційний представник від імені та за рахунок довірителя, потребує професійного рівня, який у сукупності передбачає: вимоги до освіти; систему знань і навичок, набутих під час здійснення професійної діяльності. Зазвичай професійний рівень комерційного представника підтверджує окремий документ дозвільного характеру, а саме дозвіл, ліцензія, свідоцтво та ін. (абз. 4 ст. 1 Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»). Наприклад, для здійснення професійної діяльності патентний повірений зобов'язаний отримати свідоцтво (п. 3 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених)» від 10 вересня 1994 р. № 545); торговець цінними паперами – ліцензію (ст. 17 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок»).

Іноді для отримання документів дозвільного характеру в суб'єкта, що планує здійснювати комерційне представництво, вже має бути документ дозвільного характеру, необхідний для здійснення такого виду діяльності. Зокрема, це можна простежити на прикладі п. 4 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок», яка передбачає, що ліцензія на провадження андеррайтингу видається лише за умови наявності в торговця цінними паперами ліцензії на провадження дилерської діяльності.

Водночас законодавцем передбачено й виняток із загального правила, відповідно до якого комерційний представник має право здійснювати професійну діяльність без документа дозвільного характеру. Це стосується тих випадків, коли підприємницька діяльність здійснюється за принципом мовчазної згоди (абз. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»).

Об'єкт. За загальноновизнаним правилом об'єкти цивільних правовідносин необхідно розуміти як все те, щодо чого виникають конкретні права й обов'язки його суб'єктів. Законодавець виокремлює такі види об'єктів цивільних правовідносин: речі, серед яких гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також матеріальні та нематеріальні цінності (ст. 177 ЦК України).

У правовідносинах, що виникають у результаті укладення договору комерційного представництва, повноваження представника не пов'язані з матеріальним результатом, а спрямовані на реалізацію інших цілей, на надання довірителю послуг укладати від його імені договори у сфері підприємницької діяльності. Отже, матеріальний об'єкт не є обов'язковим елементом досліджуваного договору.

Послуги, які здійснюються в договорі комерційного представництва, нерозривно пов'язані з особливістю комерційного представника, тобто з його професійним рівнем.

У зв'язку із цим і відповідно до ч. 1 ст. 243 ЦК України, можна припустити, що об'єктом договору комерційного представництва є сама послуга, тобто укладення договору у сфері підприємницької діяльності.

Зміст договору комерційного представництва. На рівні укладення договору змістом будуть його умови (істотні й інші). Якщо ж договір вже укладений із дотриманням усіх умов, то виникає зобов'язання, змістом якого є права й обов'язки. З метою дослідження даної проблематики вважаємо за доцільне розглянути зміст договору лише на рівні його укладення.

У загальному розумінні зміст (умови договору) – це сукупність усіх елементів та процесів, що створюють конкретний предмет. У ч. 1 ст. 628 ЦК України передбачено, що зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

Традиційно в юридичній літературі умови договору поділяються на істотні, звичайні та випадкові.

Істотні умови договору – це умови про його предмет, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоду (п. 2 ч. 1 ст. 638 ЦК України). З вищезазначеного випливає, що істотні умови договору комерційного представництва необхідно розглядати як сукупність умов про предмет, ціну та строк.

У широкому розумінні предмет договору необхідно розглядати за запропонованою Г.Ф. Шершеневичем формулою, як «той юридичний наслідок, на який спрямована воля двох або більше осіб» [13, с. 74]. У вузькому значенні предмет договору розглядається як зміст одного з його елементів – умови про предмет [14, с. 589]. Дійсно, предмет договору уособлює правову мету договору, його основу (causa). М.І. Брагинський визначає такі загальні приводи для виникнення цивільно-правового договору: передача речей, виконання робіт, надання послуг [15, с. 315].

Особливість здійснення комерційного представництва полягає в тому, що для досягнення необхідного результату представник зобов'язується вчинити як фактичні, так і юридичні дії [11, с. 50–51]. Водночас матеріальні відносини, які виникають у результаті виконання договору комерційного представництва, пов'язані лише з набуттям прав та обов'язків довірителем.

Розмежовуючи юридичні і фактичні дії представника, необхідно зосередити увагу на вольовому характері та правових наслідках вчинення цих дій. Зокрема, здійснення фактичних дій представником не залежить від його волі та не породжують настання правових наслідків, а лише допомагають під час вчинення юридичних дій. Здійснення ж юридичних дій завжди пов'язане з вольовим характером та настанням для довірителя юридичних наслідків (виникнення прав та обов'язків у результаті реалізації делегованих повноважень під час укладення ліцензійного договору чи договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності).

Заслугує на увагу й обсяг юридичних та фактичних дій, які здійснює комерційний представник. Зокрема, у результаті аналізу положень ч. 1 ст. 242 ЦК України можна дійти висновку, що комерційний представник може представляти інтереси підприємств лише під час укладення договорів у сфері підприємницької діяльності. На наш погляд, таке трактування дещо звужує права довірителя та повноваження комерційного представництва, адже у сфері підприємницької діяльності представник може укладати від імені довірителя не лише договори, а й вчиняти односторонні правочини.

Отже, предметом договору комерційного представництва є зобов'язання вчинити певні юридичні та фактичні дії з об'єктами цивільних правовідносин, тобто надання послуг щодо укладення представником від імені та коштом довірителя із третіми особами передбаченого в договорі комерційного представництва правочину (правочинів) у сфері підприємницької діяльності.

Оплатний і строковий характер правовідносин за договором комерційного представництва насамперед зумовлений прямою вказівкою законодавця в ст. 903 ЦК України та відповідає природі підприємницької діяльності, регульованої цивільним правом. Адже метою здійснення будь-якого виду підприємницької діяльності є отримання прибутку протягом певного строку.

У ч. 2 ст. 243 ЦК України передбачено, що договір комерційного представництва укладається в письмовій формі. Зі змісту ч. 1 ст. 209 ЦК України випливає, що правочин, який вчинений у письмовій формі, підлягає нотаріальному посвідченню лише у випадках, встановлених законом або за домовленістю сторін. Зважаючи на те, що законодавцем не передбачено чітких вимог до нотаріального посвідчення договору комерційного представництва, можна припустити, що досліджувані договори підлягають нотаріальному посвідченню лише на вимогу однієї зі сторін договору (ч. 4 ст. 209 ЦК України).

Висновки. Отже, договір комерційного представництва варто розглядати як правовідношення, в якому одна сторона (комерційний представник – юридична, фізична особа чи фізична особа-підприємець) зобов'язана періодично чи одноразово вчинити правочин (правочини) у сфері підприємницької діяльності від імені та коштом другої сторони (суб'єкта підприємницької діяльності), а також здійснювати необхідні для цього юридичні та (або) пов'язані з ними фактичні дії, а друга сторона зобов'язана сплатити за надані послуги певну грошову суму.

Список використаних джерел:

1. Андропова В.А. Поняття та властивості юридичних фактів. Актуальні проблеми цивільного права та процесу. 2010. С. 190–193.
2. Правове регулювання відносин представництва у цивільному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2005. 205 с.
3. Договор как форма и процедурный институт позитивного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. СПб., 2004. С. 11.
4. Яворська О.С. Договірне право як регулятор цивільних відносин. Соц.-екон. пробл. сучас. періоду України. 2008. Вип. 6. С. 148–158.
5. Гетьман А.П., Борисова В.І., Євсєєв О.П. та ін. Договір як універсальна правова конструкція: монографія / за ред. А.П. Гетьмана, В.І. Борисової. Х.: Право, 2012. 432 с.
6. Гьофе Отфрід. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу. Пер. з нім. Л.А. Ситниченко, М.Д. Култаєвої [Vernunft und Recht: Bausteine zu einem interkulturellen Rechtsdiskurs / Otfried Höffe. 2. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998]. К.: Альтерпрес, 2003. 264 с.
7. Договірне регулювання приватноправових відносин в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: монографія / за заг. ред. О.Д. Крупчака; наук ред. А.Б. Гриняк, К., 2017, 334 с.
8. Васильєва В.А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг: монографія. Івано-Франківськ, 2006. 346 с.
9. Иоффе О.С. Обязательственное право. М.: Юрид. лит., 1975. 880 с.
10. Дзера О.В., Кузнецова Н.С., Луць В.В. Зобов'язальне право: теорія і практика: навч. посібн. для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів / за ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком-Інтер, 1998. 912 с.
11. Цивільно-правове регулювання комерційного представництва: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Л., 2010. 200 с.

12. Визначення правового статусу професійного досвіду представника за договорами на оформлення представництва. Підприємництво, господарство і право. 2013. № 6. С. 100–103.
13. Шершеневич Г.Ф. Курс русского гражданского права. М.: Статут, 2005. 461 с.
14. Суханов Е.А. Гражданское право: учебник: в 2-х т. М.: БЕК, 2000. Том 2. Полутом 1. 860 с.
15. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. М.: Статут, 2002.
16. Цивільний кодекс України № 435–IV від 16 лютого 2003 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
17. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України № 3480–IV від 23 лютого 2006 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2806-15>.
18. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України № 2806–IV від 6 вересня 2005 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
19. Про затвердження Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених): постанова Кабінету Міністрів України № 545 від 1 червня 1994 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/545-94-%D0%BF>.

ДЮКАРЄВА К. Ю.,
асистент кафедри інтелектуальної
власності, інформаційного
та корпоративного права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 347. 788

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ДЛЯ ВИНИКНЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ СПІВАВТОРІВ НАУКОВОГО ТВОРУ

У статті проаналізовані положення чинного законодавства України та міжнародно-правових актів, правові позиції вищих судових інстанцій, досліджено юридичні факти, що є підставою для виникнення авторських прав на науковий твір, створений у співавторстві.

Ключові слова: співавтори, науковий твір, підстави для виникнення прав інтелектуальної власності, презумпція авторства.

В статье проанализированы положения действующего законодательства Украины и международно-правовых актов, правовые позиции высших судебных инстанций, исследованы юридические факты, служащие основанием для возникновения авторских прав на научное произведение, созданное в соавторстве.

Ключевые слова: соавторы, научное произведение, основания для возникновения прав интеллектуальной собственности, презумпция авторства.

The article analyzes the provisions of the current legislation of Ukraine and international legal acts, legal positions of the higher courts, investigates the legal facts that serve as the basis for the origin of copyright in the work of science, created in co-authorship.

Key words: co-authors, product of science, basis for emergence of intellectual property rights, presumption of authorship.

